

FINANSINSPEKTIONEN

Konsumentskyddet på finansmarknaden

12 MAJ 2015

INNEHÅLL

SAMMANFATTNING	3
FI OCH KONSUMENTSKYDDET	4
Konsumenterna behöver skyddas	4
Flera steg för stärkt konsumentskydd	6
RÅDGIVNING	8
Provisionsstyrd rådgivning	8
Rådgivning om egna produkter	10
INFORMATION	12
Brister i information om pension	12
Bristande information vid flytt av pensionskapital	12
Bristande information om bolån	14
PRODUKTER	16
Dolda indexfonder	16
Brister i fördelning av överskott	18
Inlåning utan insättningsgaranti	19
Komplexa produkter	21
Snabblån skapar risk för skuldfälla	22
ORDLISTA	24

Sammanfattning

I denna rapport redogör Finansinspektionen (FI) för de mest prioriterade områdena där konsumentskyddet på finansmarknaden behöver stärkas. Det handlar bland annat om skärpta regler vid rådgivning om finansiella produkter, bättre information om pension och åtgärder mot dolda indexfonder.

FI genomför regelbundet analyser av finansmarknaden för att bedöma vilka de största riskerna och problemen är, både för stabiliteten och för konsumenterna. Rapporten Konsumentskyddet på finansmarknaden publiceras en gång per år och lyfter fram de mest prioriterade områdena där FI anser att konsumentskyddet bör stärkas.¹

Ett sådant område är finansiell rådgivning. Konsumenterna på finansmarknaden ställs inför många svåra beslut och har ett behov av saklig och objektiv finansiell rådgivning eller vägledning för att kunna göra ett välavvägt val. FI har i sin tillsyn sett stora brister i hur företagen hanterar de intressekonflikter som uppstår när den finansiella rådgivningen till stor del finansieras av provisioner. FI anser därför att dagens regler inte räcker till för att ge konsumenterna ett tillräckligt gott skydd och anser att ett provisionsförbud bör införas. Ett sådant förbud bör omfatta all finansiell rådgivning, oavsett vilken typ av företag som utför rådgivningen.

Ett annat prioriterat område är informationen om pension. En grundläggande förutsättning för att kunna göra lämpliga val är relevant och begriplig information, för att konsumenten ska kunna jämföra olika produkter och fatta välbetänkta beslut utifrån sina förutsättningar. FI har sett brister i hur företagen informerar om pensionsprodukter och har därför verkat för en branschöverenskommelse för att konsumenten ska få en tydligare och mer jämförbar information vid flytt av pension.

Slutligen måste konsumenterna också kunna lita på de produkter som de köper. Det innebär att beskrivningarna av produkterna ska vara rättvisande och icke vilsedande. FI har sett exempel på fonder vars målsättning är att prestera bättre än ett visst jämförelseindex men där förvaltningen inte givits förutsättningar för att infria målet, så kallade dolda indexfonder. FI har uppmanat fondbolagen att vidta åtgärder för att komma till rätta med bristerna.

■ Årlig konsumentrapport

FI arbetar löpande med att stärka konsumenterna på finansmarknaden och kommer årligen att rapportera om synen på konsumentskyddet på finansmarknaden och hur myndigheten arbetar för att mildra risker och problem.

¹ Rapporten avgränsas till de uppförande- och informationsfrågor som direkt berör konsumenterna. Med konsumenterna menas i detta avseende individer som nyttjar finansiella produkter och tjänster för privat bruk. FI publicerar också en rapport två gånger om året om stabiliteten i det finansiella systemet samt årliga rapporter från FI:s övriga verksamhetsområden – Bank, Försäkring och Marknader – om frågor och aktiviteter på sina respektive områden. Utöver detta publiceras årligen Bolånerapporten.

FI och konsumentskyddet

Alla konsumenter på finansmarknaden behöver i någon utsträckning fatta viktiga och svåra beslut. Samtidigt hamnar konsumenterna ofta i underläge gentemot företagen. Framför allt har konsumenterna ofta sämre tillgång till och förståelse för information om produkterna.

KONSUMENTERNA BEHÖVER SKYDDAS

Finansmarknaden spelar en avgörande roll för den enskilde och för samhällsekonomin i stort. När ett bolån ska tas för att finansiera boendet, för att försäkra sig själv, sin familj eller sina ägodelar, när räkningar ska betalas eller pengar ska läggas undan till framtida konsumtion. De senaste decennierna har ett allt större ansvar lagts på konsumenten som i dag måste fatta många beslut som påverkar den egna ekonomin. Som exempel kan nämnas pensionssparandet där tjänstepensionen, som till stora delar är valbar, får en allt större ekonomisk betydelse för den slutliga pensionen.

Samtidigt har finansmarknaden utvecklats med ett ständigt växande utbud av produkter och tjänster. Därmed möjliggörs för konsumenten att själv välja hur pengarna ska förvaltas eller när konsumtionen ska ske. Men detta medför också ett behov av ett gott konsumentskydd.

En förutsättning för att konsumenterna ska vara skyddade är att de finansiella företagen är stabila och kan uppfylla sina åtaganden. Därför kräver FI att företagen till exempel måste hålla tillräckligt med kapital och likviditet. De måste också kunna hantera risker i verksamheten och behöver ha tillräcklig kunskap om de produkter de erbjuder.

FI:s arbete på konsumentskyddsområdet handlar därför i stor utsträckning om att sätta ramarna för företagen genom regler. Genom tillståndsprovningen kan FI se till att finansiella företags ägare och ledning uppfyller de grundläggande kraven för att bedriva tillståndspliktig finansiell verksamhet. De aktörer som inte förväntas kunna göra det kan genom denna process hindras från att komma in på marknaden.

FI övervakar också företag som bedriver finansiell verksamhet för att säkerställa att de uppfyller reglerna och kan ingripa mot företag som inte lever upp till kraven.

En annan förutsättning för ett gott konsumentskydd är att konsumenterna kan fatta välavvägda beslut utifrån sin egen ekonomiska situation. För att fatta välavvägda beslut behöver konsumenterna kunskap om finansiella produkter. Ett problem här är att många finansiella produkter är komplexa och svåra att förstå, samtidigt som de kan ha en avgörande betydelse för konsumentens ekonomiska situation över hela livet. Ett exempel är pensionssparandet där många har en dålig insikt i hur sparandet ser ut, bland annat till följd av bristfällig information. Det kan därför vara svårt för konsumenten att ens i efterhand avgöra om valen av sparande varit bra eller dåliga.

Då finansiella beslut är svåra att fatta finns det många konsumenter som känner ett behov av finansiell vägledning eller rådgivning för att göra ett lämpligt val. Givet att många konsumenter har ett enkelt sparbehov borde en rådgivare som ser till konsumentens bästa föreslå en billig produkt framför en dyr om båda kan anses lämpliga. Men detta förutsätter att företagen klarar av att hantera sina intressekonflikter och utgår från

vad som är bäst för konsumenten. Intressekonflikterna förvärras dock av att konsumenterna ofta har sämre tillgång till och förståelse av informationen än företagen.

Det finns även produkter som ibland kan vara direkt skadliga. Som exempel kan nämnas snabbblån som ges till personer som inte kan betala tillbaka, eller dyra och komplexa produkter med höga risker och oklara avkastningsmöjligheter som knappast kan vara lämpliga för någon.

Ett sätt som FI kan hjälpa hushåll att fatta välavvägda beslut är genom att ställa krav på den information företagen tillhandahåller. FI kan därmed förbättra konsumenternas möjligheter att förstå och bedöma finansiella produkter och tjänster.

FI kan också bidra till ett bättre beslutsfattande bland konsumenter genom att öka deras kunskap och har därför fått i uppdrag av regeringen att stärka konsumenterna genom finansiell folkbildning. Merparten av arbetet med privatekonomisk utbildning bedrivs i nära samverkan med andra myndigheter, företag och organisationer. Syftet är att öka konsumenternas medvetenhet och kunskaper inom det privatekonomiska området för att de ska kunna ta till sig den information som ges. För att nå en bred målgrupp fokuserar FI på att utbilda vidareinformatörer. Utbildningsinsatserna riktas också mot specifika grupper, till exempel skolungdomar, nyanlända och unga arbetslösa.

Bristande finansiell kunskap

Behovet av finansiell utbildning bekräftas i en studie som FI publicerade i maj 2015.² I telefonintervjuer med drygt 800 personer i åldrarna 25–75 år ställdes frågor om ränta på sparmedel, effekter av inflation samt finansiell risk och riskspridning. Endast drygt hälften av de tillfrågade svarade rätt på de tre frågorna.

Resultaten tyder på att bristande kunskaper om grundläggande finansiella begrepp och sammanhang är ett reellt problem bland svenska konsumenter. Studien visade också på stora skillnader mellan olika grupper av konsumenter, med lägre räknefärdighet och finansiell förmåga bland äldre, de med låg utbildning, de med lägre inkomster, bland kvinnor samt bland utrikes födda. Resultaten i studien är i linje med vad som observerats i jämförbara länder.

Även i de fall relevant information finns tillgänglig visar beteendekononomisk forskning att konsumenter ofta har svårt att fatta rationella beslut och i stor utsträckning påverkas av känslor och tidigare erfarenheter. Det kan leda till beslut som inte ligger i konsumentens långsiktiga intresse.³ I vissa situationer kan det därför vara motiverat att vidta åtgärder som går längre än att kräva mer information och som i viss mån påverkar valfriheten. Till exempel kan konsumenten *knuffas* ("nudge") till ett bra beslut.⁴ Den statligt förvaltade sjunde AP-fonden är ett exempel där alla som inte gör ett aktivt val i premiepensionen ändå får sina pengar förvaltade.

2 Se PM Räknefärdighet och finansiell förmåga 2015, Johan Almenberg m.fl. <http://www.fi.se/Tillsyn/Skrivelser/Listan/Halften-av-konsumenterna-saknar-grundlaggande-finanskunskap/>

3 Se Kahneman, Daniel Thinking Fast and Slow

4 Se Thaler, Richard H. och Sunstein, Cass R. Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth and Happiness.

I dag delar FI ansvaret för konsumentskyddet på finansmarknaden med andra myndigheter och organisationer. Ansvarsuppgifterna skiljer sig dock åt. Exempelvis har inte FI uppgiften att ingripa i enskilda konsumenters mellanhavanden med enskilda företag medan detta är viktiga uppdrag för både Allmänna reklamationsnämnden (ARN) och Konsumentverket (KOV).⁵

FLERA STEG FÖR STÄRKT KONSUMENTSKYDD

Sedan förra årets konsumentskyddsrapport publicerades i maj 2014 har flera viktiga steg tagits för att stärka konsumentskyddet på finansmarknaden.

FI har genomfört ett antal undersökningar kopplade till fondbolagen. Bland annat har FI granskat om fondernas tillgångar värderas korrekt. Fokus har legat på vilka kontroller och rutiner bolagen har kring värdering och hur det säkerställs att alla andelsägare behandlas lika i detta avseende. Dessutom har en undersökning genomförts av fondernas faktablad, främst av fondbolagens redovisning av risk. Slutligen har en undersökning också genomförts som fokuserat på fondbolagens formulering av fondernas mål och placeringsinriktning i faktabladet.

För att skapa bättre förutsättningar för en mer välfungerande bolåne- marknad beslutade FI om nya regler för att kostnaden för att förtidslösa bundna bolån ska bli mer balanserad (FFFS 2014:11). Detta väntas göra det lättare för konsumenter att byta bank och därmed öka konkurrensen på bankmarknaden. De nya reglerna trädde i kraft i juli 2014. I februari 2015 beslutade FI om nya regler för hur bankerna ska redovisa den genomsnittliga bolåneräntan (FFFS 2015:1). De nya reglerna förväntas förbättra möjligheterna att fatta ett medvetet beslut om bolånet och jämföra olika erbjudanden. Slutligen presenterades i april 2015 Stärkt konsumentskydd på bolånemarknaden (SOU 2015:40). Utredningen föreslår dels ökad transparens och information till kund genom ett faktablad, dels en betänketid för kunden innan denne är bunden till bolåneavtalet. Vidare föreslår utredningen att FI:s förslag om ytterligare tydlighet kring bolåneaffären införs i lag samt flera utökade mandat för FI.

I syfte att komma till rätta med de risker som finns på rådgivningsmarknaden presenterades i juni 2014 Stärkt konsumentskydd vid försäkringsförmedling (Ds 2014:22). Där föreslås en utvidgad lämplighetsprövning av försäkringsförmedlare. Det finns också förslag om att en försäkringsförmedlare inte får ta emot och behålla provision eller annan liknande ersättning från någon annan än kunden, om ersättningen kan motverka att förmedlaren tillvaratar kundens intressen. Dessutom genomförde FI under sommaren och hösten 2014 en omfattande enkät till de företag som bedriver finansiell rådgivning. Enkäten omfattade företagets provisionsintäkter och vilka produkter provisionerna avsåg. Under 2015 genomför FI en granskning av hur rådgivningsaffären ser ut hos ett antal större banker med bland annat fokus på systemstöd. Slutligen presenterades i januari 2015 värdepappersmarknadsutredningen sitt förslag Värdepappersmarknaden, MiFID II och MiFIR, (SOU 2015:2) där det blandat annat föreslås att FI ska få mandat att reglera provisioner som påverkar kunden negativt.

⁵ Andra myndigheter och organisationer med ansvar för konsumentskydd är Pensionsmyndigheten och Konkurrensverket. Konsumenternas Bank- och finansbyrå, Konsumenternas Försäkringsbyrå samt de kommunala budget- och skuldrådgivarna och konsumentvägledarna som vägleder och informerar konsumenterna.

För att minska riskerna kopplade till konsumtionskrediter gäller sedan den 1 juli 2014 nya regler för alla finansiella företag som lämnar krediter till konsumenter (FFFS 2014:8) som också ska ha tillstånd och stå under FI:s tillsyn (Lagen om viss verksamhet med konsumentkrediter 2014:275). Tillsynsansvaret delas med KOV. Detta innebär att högre krav kan ställas på företagen och att FI kan följa utvecklingen på marknaden.

Då företagens hantering av klagomål från konsumenterna är en viktig del av konsumentskyddet har FI under hösten 2014 genomfört en undersökning av de fyra storbankerna för att kartlägga hur företagen definierar och hanterar klagomål.

För att förenkla informationen konsumenter får vid flytt av pension har FI under 2014 och 2015 bevakat samt lämnat en delrapport om arbetet som Svensk Försäkring och försäkringsbranschen har gjort med ambitionen att skapa ökad transparens kring avgifter och annan information vid flytt av pensionssparande.

Slutligen lanserade KOV i mars 2015 den nationella konsumentupplysningstjänsten Hallå konsument där FI deltar som informationsansvarig myndighet inom sitt område.

Rådgivning

Konsumenter ställs i dag inför många och ofta svåra beslut på finansmarknaden och många kan därför ha behov av rådgivning eller vägledning för att kunna göra lämpliga investeringsval. För att den finansiella rådgivningen ska vara till nytta måste den dock utgå från vad som är bäst för konsumenten. Men detta försvåras när provisioner utgör den främsta inkomstkällan för de företag som lämnar finansiell rådgivning.

PROVISIONSSTYRD RÅDGIVNING

Finansiell rådgivning lämnas främst av banker, värdepappersbolag och försäkringsförmedlare, men även försäkringsbolag och fondbolag kan, kring egna produkter, lämna finansiell rådgivning.

Det grundläggande syftet med rådgivningen är den ska hjälpa konsumenterna att fatta välgrundade investeringsbeslut. Men för att rådgivningen ska vara till nytta för konsumenten krävs att rådgivningen utgår från vad som är bäst för konsumenten och att de råd som konsumenterna får är anpassade efter deras förutsättningar. Detta försvåras dock av att nästan all finansiell rådgivning i dag finansieras genom provisioner. Detta är ett problem som FI belyst vid ett flertal tillfällen.

Provisioner skapar intressekonflikter som är svåra att hantera för företagen. Eftersom storleken på de provisioner som betalas ofta skiljer sig åt mellan olika produkter skapar de ekonomiska incitament för företagen att rekommendera de produkter som ger högst ersättning i stället för de produkter som är bäst för konsumenten. Detta gäller såväl upfront-provisioner som löpande provisioner. Uppfront-provisioner är särskilt problematiska eftersom de även skapar incitament för företagen att rekommendera konsumenten att byta placering ofta, enbart i syfte att generera nya provisionsintäkter till företaget.

I de regler som i dag gäller för finansiell rådgivning finns förvisso långtgående krav på att företagen ska informera om de provisioner företagen får. Därmed ges konsumenterna möjlighet att förstå vilka bakomliggande incitament som kan påverka rådgivningen. Det finns även krav på företagen att hantera de intressekonflikter som provisionerna ger upphov till. FI ser dock att det finns stora brister i hur företagen följer dessa regler. Bristerna handlar ofta om att företagen inte informerar konsumenterna om de provisioner de får från produktleverantörerna eller att den information som lämnas är bristfällig och svår att förstå. Företagen brister även i att hantera de intressekonflikter som provisionerna skapar, vilket medför en stor risk att konsumenter rekommenderas de produkter som ger rådgivaren högst intäkter.

Bristerna har visat sig främst bland försäkringsförmedlare och värdepappersföretag, men också hos banker som i dag är de enskilt största distributörerna av sparprodukter.

Provisionsundersökning

Under 2014 genomförde FI en undersökning av provisionsintäkter på rådgivningsmarknaden som omfattade ungefär 200 försäkringsförmedlare och företag med tillstånd att bedriva värdepappersrörelse.

Undersökningen visade att provisioner från företag som har tagit fram en produkt är en mycket vanlig form av ersättning för försäkringsförmedling, finansiell rådgivning och andra investeringstjänster. Bortsett från några undantag visade resultaten bland annat att nära 99 procent av försäkringsförmedlarnas intäkter för förmedling och rådgivning kommer från provisioner. Även värdepappersbolagens investeringstjänster finansieras till stor del av provisioner. Hos både försäkringsförmedlare och värdepappersbolag är det mycket vanligt med sådana provisioner som betalas ut direkt i anslutning till att konsumenten köper produkten, så kallade up front-provisioner.

Ett förbud mot provisioner

FI har under en längre tid förespråkat att ett förbud mot provisioner ska införas. Under det senaste året har två utredningar föreslagit att FI ska få möjlighet att reglera provisioner vid rådgivning och förmedling av finansiella instrument och produkter.⁶ I båda utredningarna föreslås FI få rätt att förbjuda provisioner som kan påverka kundens intressen negativt. FI:s erfarenhet är att de provisionsmodeller som förekommer på marknaden i dag skapar intressekonflikter och därmed riskerar att påverka kundernas intressen negativt. Ett förbud mot provisioner i lag, som gäller lika för all rådgivning, är enligt FI vad som krävs för att en oberoende rådgivningsmarknad ska växa fram där konsumentens bästa är i fokus.

Provisionsförbud i Nederländerna och Storbritannien

I både Nederländerna och Storbritannien är det sedan en tid tillbaka förbjudet för finansiella rådgivare att ta emot provisioner. Det innebär att rådgivare i stället måste ta betalt direkt från kunderna. Både i Nederländerna och i Storbritannien omfattar förbudet alla rådgivare. Syftet med reglerna är att reducera intressekonflikten som uppstår när rådgivarens intresse skiljer sig från kundens.

Det är ännu för tidigt att få en heltäckande utvärdering av förbuden, men de analyser som hittills gjorts i Storbritannien visar att de har haft en gynnsam effekt på rådgivningsmarknaden. I dag är rådgivarna mer kvalificerade än före förbudet, och det finns tecken på att kvaliteten på rådgivningen har ökat. Dessutom har försäljningen av de produkter som tidigare gav de högsta provisionerna minskat sedan förbudet infördes. Produktpriserna har också fallit med minst den summa som tidigare utgjordes av provisioner. För vissa produkter har priset fallit mer än så.⁷

Ett omfattande provisionsförbud kommer att få stora effekter på dagens rådgivningsmarknad.⁸ FI anser dock att de förändringar som ett provi-

6 Stärkt konsumentskydd vid försäkringsförmedling (Ds 2014:22) och Värdepappersmarknaden, MiFID II och MiFIR (SOU 2015:2).

7 Se FCA Post-implementation review of the Retail Distribution Review, <http://www.fca.org.uk/news/post-implementation-review-of-the-rdr>

8 Se mer i FI:s remissvar till SOU 2015:2, FI Dnr 15-2488. <http://www.fi.se/Regler/Remissvar/Svenska-forslag/Listan/Remissvar-Vardepappersmarknaden-Mifid-2-och-Mifir/>

sionsförbud kommer att leda till på marknaden är både nödvändiga och önskvärda för att stärka skyddet för konsumenterna. FI förväntar sig att ett sådant förbud ska leda till att företagen går över till att fakturera konsumenterna för rådgivningen. Detta skulle ta bort många av de intressekonflikter som uppstår när rådgivningen är provisionsstyrd, vilket i förlängningen bör leda till att konsumenterna i större utsträckning får råd som är lämpliga för dem. Det skulle också innebära att det blir tydligare för konsumenten vad den finansiella rådgivningen faktiskt kostar. Konsumenterna betalar redan i dag för den rådgivning de får, skillnaden är att betalningen nu tas ut genom mer eller mindre dolda avgifter på de produkter som konsumenten köper.

RÅDGIVNING OM EGNA PRODUKTER

Flera banker och värdepappersföretag lämnar i dag rådgivning om egna produkter, det vill säga finansiella produkter som tas fram av företagen själva. Även om det i dessa fall inte betalas ut några provisioner uppstår samma intressekonflikter som vid provisionsbaserad rådgivning. Här handlar det i stället om att företagen har starka incitament att rekommendera sådana produkter som har störst marginal och därmed ger störst intjäning för företagen. Denna intressekonflikt är svårare att komma åt eftersom ett provisionsförbud inte träffar denna typ av rådgivning. Att ett provisionsförbud inte omfattar rådgivning av egna produkter är dock inte ett tillräckligt skäl mot att införa ett sådant. I stället krävs ytterligare steg för att komma tillrätta med intressekonflikter vid rådgivning om egna produkter.

Fler steg för bättre rådgivning

Genom Mifid 2 införs krav på att värdepappersföretag och banker som tar fram finansiella produkter måste ha en process för produktgodkännande.⁹ Processen ska bland annat säkerställa att de produkter som företagen tar fram är utformade för att uppfylla behoven hos en i förväg bestämd målgrupp. Företagen måste även säkerställa att produkten endast säljs till den avsedda målgruppen och regelbundet utvärdera att produkten fortfarande är lämplig för målgruppen. Kraven gäller oavsett om företagen själva säljer produkterna eller använder en extern distributör.

De nya reglerna innebär att företagen – redan när produkterna tas fram – måste säkerställa att de är utformade för att gynna företagets kunder. Det innebär även att företagets ledning och kontrollfunktioner måste vara aktiva i arbetet med att ta fram och följa upp produkterna. FI anser att det är viktigt att företagen lägger stor vikt vid utformandet av processen för produktgodkännande för att de på ett tidigt stadium ska lägga grunden för en god lämplighetsbedömning. För att se till att företagen lever upp till de hårdare reglerna kommer FI att ha ökat fokus på detta i sin tillsyn.

Reglerna om produktgodkännande i Mifid 2 gäller finansiella instrument och strukturerade insättningar. Arbetet pågår också i både den europeiska bankmyndigheten (Eba) och den europeiska försäkrings- och tjänstepensionsmyndigheten (Eiopa) för att ta fram riktlinjer som omfattar även andra typer av produkter.

Ytterligare ett viktigt led i att förbättra företagets hantering av intressekonflikter är att företagets belöningsystem utformas så att de inte ska-

⁹ Se det reviderade direktivet om marknader för finansiella instrument (2014/65/EU) samt Esmas tekniska råd till kommissionen om Mifid 2 och Mifir (ESMA 2014/1569).

par incitament för rådgivarna att främja sitt eget eller företagets intresse på ett sätt som kan vara skadligt för kunden. Den europeiska värdepappers- och marknadsmyndigheten (Esma) har redan 2013 utfärdat riktlinjer för att säkerställa en enhetlig tillämpning av reglerna om intressekonflikter och uppförande i samband med ersättningar.¹⁰ Detta stärks nu genom att delar av Esmas riktlinjer görs bindande för företagen genom Mifid 2.

Det görs även klart att företag inte får ha belöningssystem som kan ge personalen incitament att rekommendera en viss produkt till en konsument när företaget skulle kunna erbjuda en annan produkt som bättre motsvarar konsumentens behov. Företagens belöningssystem ska därmed vara produktneutrala. Även detta är ett område som FI kommer rikta fokus på i sin tillsyn framöver.

I både Eba och Eiopa pågår ett arbete med att ta fram regler för ersättningar på bank- och försäkringsområdena.

10 ESMA/2013/606

Information

En grundläggande förutsättning för att kunna göra lämpliga val är att konsumenten har tillgång till relevant och begriplig information om den finansiella produkten. Det handlar inte nödvändigtvis om mer information, utan om tydlig information som kan användas för att kunna jämföra olika produkter och fatta ett lämpligt beslut utifrån de egna förutsättningarna. FI har det senaste året särskilt uppmärksammat brister i informationen, bland annat vid flytt av pension och i samband med tecknande av bolån.

BRISTER I INFORMATION OM PENSION

Många har i dag ett lågt intresse för att engagera sig i sin pension, trots att den är avgörande för försörjningen på äldre dagar. En av anledningarna till att intresset är lågt är att pensionen för många upplevs ligga långt fram i tiden och att det finns mer trängande frågor att ta ställning till. Samtidigt ligger i dag ett stort ansvar på konsumenten att välja hur pensionen ska förvaltas. Sammantaget är detta en risk som kan komma att ge stora avtryck i den framtida pensionärens plånbok. Därför är det särskilt viktigt att informationen om pensionen är tydlig och lätt att förstå.

I FI:s föreskrifter och allmänna råd om information som gäller försäkring och tjänstepension och som omfattar privata pensionsförsäkringar framgår bland annat hur och vad som bör redovisas gällande historisk avkastning samt avgifter och skatt.¹¹ FI har dock sett exempel på att informationen om privata pensionsprodukter har brister i hur avkastning efter avgifter och skatt beskrivs. Detta innebär att konsumenter riskerar få en felaktig bild av hur produkten har utvecklats över tid och att det blir svårt att jämföra två produkter med varandra.

Därutöver har FI sett exempel där såväl faktablad som uppgifter om avkastning efter avgifter och skatt saknas i ett flertal fall för tjänstepensionsprodukter med traditionell förvaltning. Även om dessa formellt inte omfattas av föreskrifterna och de allmänna råden, är produkterna i praktiken samma som på den privata marknaden och konsumenten ställs ofta inför ett liknande val.

Tydligare information

I och med de nya reglerna om faktablad för paketerade och försäkringsbaserade investeringsprodukter (Priips) kommer flertalet av pensionsprodukterna att omfattas av tydligare krav på hur informationen ska se ut.¹² Dessutom kommer informationen att bli enhetlig och det blir därmed lättare för konsumenten att jämföra produkter, vilket stärker konsumentskyddet på sikt. De nya reglerna ska börja tillämpas från och med den 31 december 2016. Nu pågår ett arbete på EU-nivå med att fastställa bland annat hur priser och risker ska redovisas.

BRISTANDE INFORMATION VID FLYTT AV PENSIONSKAPITAL

Det finns i dag en begränsad flytträtt av pensionskapital, och Livförsäkringsutredningen har utrett om denna bör utökas till att gälla all pen-

11 FFFS 2011:39, uppdaterad med FFFS 2013:5. <http://www.fi.se/Regler/FIs-forfattningar/Samtliga-forfattningar/2011371/>

12 2014/1286/EU

sion, inklusive tjänstepension.¹³ FI anser att ett av grundfundamenten i ett gott konsumentskydd är att kunna ”rösta med fötterna”, vilket i sin tur främjar konkurrensen och sätter press på företagen att bättre ta tillvara sina befintliga kunders intressen. Men för att flytträtten ska fungera i praktiken behöver informationen bli tydligare och enklare för att konsumenten bättre ska förstå och kunna jämföra produkterna samtidigt som den finansiella rådgivningen behöver skärpas upp och att möjligheterna till flytt av kapitalet i en traditionell försäkring förbättras.

Bättre information inför pensionsflytt

FI har nu tagit ett första steg i och med ett uppdrag om att verka för en branschöverenskommelse om standarder för ökad transparens och bättre information vid flytt av privat pensionsförsäkring och individuell tjänstepension. Bland annat ska konsumenten vid flyttillfället få en enkel och standardiserad information om flyttbart värde, försäkringens egenskaper och avgifter.¹⁴ Utgångspunkten är att informationen ska vara begriplig och anpassad efter kunden, inte sida upp och sida ner med mängder av allmän information. Till exempel ska informationen från det avgivande och motagande företaget vara likadant utformad för att kunden enkelt ska kunna jämföra. Dessutom ska kostnader, i så stor utsträckning som möjligt vara utskrivna i kronor i stället för procent och alla svåra begrepp vara förklarade. Den standardiserade informationen ska börja ges under 2016 till kunder som vill flytta.

Ett förändrat privat pensionssparande

Många svenskar har i dag ett privat pensionssparande via såväl det individuella pensionssparandet (IPS) som privat pensionsförsäkring i liv- och fondförsäkringsföretag. Den 1 januari 2015 sänktes gränsen för skatteavdrag för inbetalningar eller premier inom privat pensionssparande från 12 000 kronor per år till 1 800 kronor per år. År 2016 kommer avdraget sannolikt att slopas helt. I stället väntas andra former av sparande att ersätta så som direktsparande i fonder eller via ett investeringssparkonto (ISK). Detta medför dock en avsevärd skillnad mot tidigare sparformer då kapitalet inte är låst till pensioneringen, efterlevandeskydd i form av ett i förväg avtalat belopp saknas, ingen premiebefrielseförsäkring för sparandet vid långvarig sjukdom är möjlig och utfallande belopp kan, i vissa fall, vara helt beroende av vilka tillgångsslag spararen har valt att investera i. Detta väntas också leda till ett ökat behov av finansiell rådgivning.

Mot bakgrund av dessa förändringar har de berörda företagen ett ansvar att informera sina kunder som sparar privat till sin pension. FI har därför vänt sig till de företag som har tillstånd att hantera det privata pensionssparandet för att granska om de aktuella företagen har en handlingsplan för att informera konsumenterna i samband med de förändrade avdragsmöjligheterna. Svaren visade att samtliga företag hade informerat sina kunder på

13 Se Förstärkt försäkringstagarskydd, SOU 2012:64

14 Försäkringstagaren flyttar ett belopp, inte sitt avtal. Det finns flera sätt att bestämma detta belopp som kallas flyttbart värde. Det vanligast förekommande i Sverige har varit att använda det flyttbara värdet vilket är det aktuella hopsparade försäkringskapitalet enligt värdebeskedet, som kunden får med sig vid en flytt efter avdrag för flyttavgifter och eventuella justeringar på grund av låga marknadsvärden. Detta medför, i ett lågt ränteläge, att det belopp som försäkringstagaren flyttar, inte säkert räcker till för att skaffa motsvarande garanterade förmån hos annan försäkringsgivare, om samma typ av förmånen erbjuds. Under de senaste åren har produkter med lägre garantiinnehåll än tidigare blivit allt vanligare.

ett tillfredsställande sätt. De produkter som företagen rått sina kunder att byta till för sitt nysparande var främst kapitalförsäkringar, ISK samt löneväxling. FI kommer att fortsätta granska hur företagen informerar om olika sparalternativ för det individuella pensionssparandet.

BRISTANDE INFORMATION OM BOLÅN

En stor del av Sveriges vuxna befolkning lånar för att köpa en bostad. För många hushåll är bolånet det största ekonomiska åtagandet och räntan kan därför spela en stor roll för hushållens ekonomi. Samtidigt är informationen om den faktiska räntenivån på bolån begränsad, vilket försvårar för konsumenten att göra ett medvetet val kring sitt bolån. I dag finns information om marknadens genomsnittliga bolåneränta, men inte om vad enskilda banker har för faktiska bolåneräntor. Visserligen publicerar flera banker, inklusive de sju största företagen som erbjuder bostadskrediter, så kallade listräntor på sina webbplatser. Listräntan är den marknadsförda räntan för en viss räntebindningstid. Men denna ränta skiljer sig ofta från den ränta som kunder faktiskt betalar i genomsnitt.

Dessutom är konsumenters insyn i och förståelse för hur bolåneräntan bestäms i dag begränsad. Vilken bolåneränta som kunden i slutändan får styrs bland annat av faktorer som bostadens värde, lånets storlek samt låntagarens inkomst och andra affärer i banken. Vid bolåneaffären är det många banker som samtidigt erbjuder andra produkter och tjänster, till exempel olika typer av sparande, kreditkort och försäkringar. Vissa banker ger ytterligare rabatt om den potentielle kunden köper ett helt paket och flyttar alla sina bankaffärer till banken. Detta kallas ibland att bli ”helkund”, ”guldkund” eller ”nyckelkund”.

Produkterna och tjänsterna vid sidan av bolånet ger visserligen en lägre bolåneränta, men dessa har också avgifter som kunden behöver ta hänsyn till. Många konsumenter kan känna sig lockade av att sänka sin bolåneränta genom att teckna fler produkter i banken utan att ha tagit ställning till dessa produkters kostnad och risk. Riskerna finns att konsumenten får ett bolån med något lägre ränta men i stället dyra försäkringslösningar och sparprodukter. Den sammantagna effekten kan då bli att konsumenten, totalt sett, får högre kostnader.

Nya krav på information om bolåneräntan

Den 16 februari 2015 beslutade FI om nya regler som innebär att företag som erbjuder bolån ska informera om den genomsnittliga räntan för varje räntebindningstid som företaget erbjuder i sin marknadsföring.¹⁵ Den genomsnittliga räntan ska redovisas för föregående månad tillsammans med en historik för de senaste tolv månaderna. Företaget ska även informera om vilka omständigheter som påverkar räntesättningen. Informationen bör företaget lämna på sin webbplats. De nya reglerna ska börja tillämpas den 1 juni 2015.

Bolånedirektivet och ändring i lagen

Bolånedirektivet antogs i februari 2014 och är i de flesta avseenden ett minimidirektiv, vilket innebär att medlemsstaterna kan införa nationella regler som går längre än vad direktivet säger.¹⁶ I direktivet finns ett fokus

15 FFFS 2015:1. <http://www.fi.se/Regler/FIs-forfattningar/Samtliga-forfattningar/20151/http://www.fi.se/Regler/FIs-forfattningar/Samtliga-forfattningar/20151/>

16 2014/17/EU

på att stärka konsumentens ställning, vilket bland annat uttrycks i att konsumenter ska ha rätt till en betänketid på minst sju dagar vid tecknande av bolån och att det inte ska vara tillåtet att villkora ett bolån mot att kunden också köper flera andra produkter hos banken (detta kallas för kopplingsförbehåll). Att erbjuda andra produkter vid tecknande av ett bolån (paketförsäljning) kommer dock fortsatt att vara tillåtet. Dessutom ska faktabladerna som ges vid tecknande av bolån standardiseras i syfte att göra dem tydligare och lättare att jämföra.

I april 2015 överlämnade bolåneutredningen sitt slutbetänkande till regeringen.¹⁷ Där föreslås bland annat ytterligare steg för ökade krav på vilken information och vilka förklaringar som företagen ger under mötet med kunden. FI lämnade förslag på detta i en rapport till regeringen redan i september 2013. Där föreslogs att informationen i kundmötet ska omfatta genomsnittsräntan, vad som påverkar räntesättningen och finansieringskostnaden för bolån. Om företaget erbjuder en konsument produkter och tjänster vid sidan av bolånen ska dessutom kostnaderna för dessa tydliggöras och särskiljas från rabatten på bolåneräntan. FI kom till slutsatsen att det krävdes en lagändring för att införa dessa krav och föreslog detta för regeringen.

Bolåneutredningen föreslog också flera utökade mandat för FI. Det handlar bland annat om att FI ska ta fram nya regler för kunskapskrav för bolånegivare och fastställa vilka regler som ska gälla vid värdering av bostaden. Förslagen väntas införas i lag senast den 21 mars 2016.

Dessutom arbetar Eba med att ta fram såväl riktlinjer som yttranden för hur direktivet ska tillämpas vid kreditprövning samt vid försenad betalning och utmätning.

Seniorlån

Lån som riktar sig till äldre personer som äger en bostad som är obelånad eller lågt belånad benämns ofta seniorlån. I motsats till vanliga bolån används seniorlånen ofta till att dryga ut pensionen, antingen via månadsvisa utbetalningar eller via en engångsutbetalning. Lånet kan också investeras i en försäkringsprodukt som ger regelbundna utbetalningar. Det som ytterligare skiljer dessa lån från andra bolån är att räntekostnaden betalas med de lånade pengarna i stället för med inkomsten. Detta sker löpande eller när lånet löper ut.

Om seniorlånet placeras i en försäkringsprodukt som utgörs av en fondförsäkring riskerar konsumenten att se värdet på sina fondandelar minska och till och med understiga det investerade beloppet. Den månadsvisa utbetalningen från en sådan försäkring kan dessutom vara mindre än förväntat, då avkastningen ska täcka både att betala räntekostnaderna på lånet och att ge ett tillskott till pensionen.

Det finns också en risk att låntagaren tvingas sälja sin bostad när lånet löper ut för att kunna betala tillbaka lånet och eventuella räntekostnader. Endast två av sex aktörer som i dag tillhandahåller seniorlån garanterar att låntagaren kan förlänga lånet när det löpt ut och på så sätt undvika försäljning av bostaden. De sex aktörerna består av fem stora banker och ett konsumentkreditinstitut, men två av aktörerna har nyligen meddelat att produkten är stängd för nyteckning.

17 Stärkt konsumentskydd på bolånemarknaden, SOU 2015:40

Produkter

Konsumenter måste kunna lita på de produkter som köpts. FI har dock sett exempel på att så inte alltid är fallet. Ett exempel är så kallade dolda indexfonder, det vill säga fonder som beskrivits som aktivt förvaltade där konsumenter betalat för att en förvaltare ska vara aktiv men där fonderna i praktiken följer ett index. Ett annat exempel är livförsäkringsföretag som i vissa fall inte fördelar överskott på ett rättvist sätt. Det finns också produkter som i sig kan vara problematiska, till exempel snabbblån och vissa komplexa produkter.

DOLDA INDEXFONDER

Sparande i fonder är en av de vanligaste sparformerna i Sverige i dag. Detta beror till stor del på sparandet i pensions- och försäkringslösningar. Den absolut största delen av fondmarknaden utgörs av aktivt förvaltade fonder, det vill säga fonder där förvaltaren fattar aktiva beslut, men sparandet i indexfonder ökar allt mer. Indexfondernas mål är att spegla sitt jämförelseindex och har i regel en lägre förvaltningsavgift än aktivt förvaltade fonder då dessa inte kräver en lika stor förvaltningsinsats.

En viktig informationskälla för konsumenter som sparar i fonder är fondernas faktablad, vars utformning styrs av EU-förordningen om basfakta för investerare.¹⁸ I förordningen framgår det att konsumenter ska få tillgång till ett faktablad på max två sidor med relevant information om fonden innan investering sker. Faktabladet har tagits fram för att säkerställa att konsumenter får konsekvent och jämförbar information om olika fondalternativ och innehåller bland annat kortfattad information om fondens mål och placeringsinriktning, risk, tidigare resultat och avgifter.

I syfte att undersöka om fondernas faktablad ger rättvisande, tydlig och icke vilseledande information om fondens mål och placeringsinriktning har FI i en undersökning granskat ett antal aktivt förvaltade fonder. Även informationsgivningen granskades utifrån hur dessa fonder placerar i förhållande till sitt jämförelseindex. Vidare innefattade undersökningen hur fondbolagens styrelser arbetar med uppföljning och kontroll av fondens allmänna placeringsinriktning och placeringsstrategier.

Undersökningen visade att det fanns brister i hur bolagen beskriver fondernas mål och placeringsinriktning. Det har till exempel funnits fall då bolagen haft interna mål om en mycket låg aktiv risk, samtidigt som fonden har beskrivits för konsumenter som aktiv. En låg aktiv risk syftar till att begränsa avvikelser i fondens värdeutveckling i förhållande till utvecklingen av fondens jämförelseindex, vilket rimmar illa med en aktivt förvaltad fond. Det fanns också brister i hur styrelsen i flera bolag följde upp fondernas förvaltning och strategi.

Detta riskerar sammantaget att leda till att konsumenterna inte får vad de betalar för. Skillnaden i pris mellan en aktivt förvaltad Sverigefond och en indexfond är ungefär en procentenhet. Detta kan tyckas vara en liten skillnad men med ränta-på-ränta-effekten blir skillnaden stor vid ett långsiktigt sparande.

18 2010/583/EU

Som diagram 1 visar kommer fonden utan avgift att generera nästan 175 000 kronor mer i avkastning än fonden med 1 procent i avgift.

DIAGRAM 1 Fondavkastning med och utan avgift

Anm. Antagande om ett sparande på 1 000 kronor i månaden med en avkastning på 6 procent och en fondavgift på 1 procent.

Undersökning om fonder

FI:s undersökning av fonder visade bland annat att i ett flertal faktablad har bolagen valt att särskilt lyfta fram fondens förvaltningsaktivitet genom beskrivningar av fondens aktiva investeringsstrategi och analys av enskilda bolag. En del fonder har också uttalade mål om att slå jämförelseindex alternativt genomsnittet för Stockholmsbörsen. Fondernas placeringar historiskt sett tyder i många fall på att de legat relativt nära index och att dessa beskrivningar därför inte ger en rättvisande bild och skapar orealistiska förväntningar. Flera bolag anser att deras investeringsprocess inte är passiv och att fonden därför kan beskrivas som aktiv. FI:s uppfattning är emellertid att fondernas aktivitet bör kunna beskrivas på ett mer nyanserat och rättvisande sätt med utgångspunkt i hur förvaltningen ser ut och hur fonden normalt förhåller sig till jämförelseindex.

FI har även noterat att flera bolag har interna förvaltningsmål som inte kommuniceras till konsumenten. Målsättningarna syftar till att begränsa fondens aktiva risk genom att sätta upp gränser för hur mycket fondens utveckling får avvika från jämförelseindex utveckling.

Konsumenter som väljer en aktivt förvaltd fond betalar en extra avgift för att förvaltaren ska ta en viss aktiv risk utöver jämförelseindex. De köper sig således en möjlighet till högre avkastning, med risk för en sämre avkastning. När bolag i sina interna mål för förvaltningen väljer att begränsa fondens aktiva risk begränsas också fondens möjlighet att uppnå en överavkastning i förhållande till den marknad som fonden placerar på. I flera fall är dessa avvikelsemål så stramt satta att fonden över tid måste anses ha tydliga inslag av indexnära förvaltning. Målsättningarna stämmer i dessa fall inte överens med beskrivningen av fondens aktivitet och avkastningsmål i faktabladet där det redogörs för en aktiv förvaltning med ingående analys av enskilda företag och en hög totalavkastning som överträffar den på marknaden.

Inom ramen för undersökningen har FI även noterat att styrelsen i flera

bolag följer upp fonderna på en mycket aggregerad nivå och då främst vad avser fondernas resultatutveckling. Enligt FI:s föreskrifter är det styrelsens ansvar att för varje enskild fond kontrollera att fondernas medel investeras i enlighet med fondbestämmelserna.¹⁹ En aggregerad och mer generell uppföljning kan därför inte anses vara ändamålsenlig.

Mer rättvisande information om fonder

Eftersom regelverket kring information om fonder styrs av en EU-förordning är det i dag inte möjligt för FI att införa regler som skiljer sig från dessa. FI kommer därför att delta i det arbete som Esmas har för avsikt att genomföra inom detta område. FI deltar också i en av regeringen tillsatt utredning som ser över fondregelverket. Denna utredning kommer bland annat att granska hur fondbolagen kan bli tydligare i frågan om aktiv förvaltning.

Då det är av största vikt för förtroendet för finansmarknaden att konsumenterna kan lita på och förstå de produkter som köps har FI haft en tydlig kommunikation med branschen om att vidta åtgärder för att nå dit. Det har resulterat i ett antal förslag som bland annat handlar om att förtydliga fonders utveckling genom att, när så är tillämpligt, ställa dess utveckling mot ett jämförelseindex. Om konsumenten kan jämföra fondens utveckling med ett index blir det tydligt vad den extra kostnaden för en aktiv förvaltning av fonden ger. Fondbolagen bör också öka transparensen kring hur aktiv förvaltningen är, till exempel genom att presentera fondens aktiva andel (*active share*) i årsrapporten. Fondbolagens förening har svarat positivt och avser ge sina medlemmar tydliga rekommendationer om detta. Utöver detta vilar också ett tungt ansvar på fondbolagens styrelser att följa upp och vidta åtgärder om förvaltningen inte lever upp till målsättningen för fonden.

Slutligen är frågan om dolda indexfonder och avgifter också sammanlänkad till frågan om provisionsdriven rådgivning. För att skapa incitament för rådgivare att rekommendera ett fondbolags fonder krävs en relativt hög förvaltningsavgift som fondbolaget kan dela med sig av till rådgivaren. Detta riskerar att motverka rådgivning kring billigare alternativ.

BRISTER I FÖRDELNING AV ÖVERSKOTT

En viktig del i en traditionell livförsäkring är att kunderna finansierar riskkapitalet och därför får del i eventuella överskott som uppstår i förvaltningen. Kunderna får därmed mer pengar än det garanterade värdet. Överskott uppstår när avkastningen på tillgångarna överstiger den garanterade räntan eller när kostnaderna blir lägre än förväntat. Dessutom gör försäkringsföretagen antaganden om bland annat livslängd som påverkar pensionsutbetalningarnas storlek.

FI har dock vid ett flertal tillfällen sett brister i hur livförsäkringsföretag behandlar sina kunder när det gäller fördelning av överskott som återbäringskapital eller utbetalning av återbäring. Detta innebär att kunderna inte får de pengar som de har rätt till och att de tvingas avstå överskott som i stället går till lockande erbjudanden till nya kunder. Samtidigt är det svårt för kunderna att veta om de har fått vad de har rätt till både under inbetalnings- och utbetalningstiden.

¹⁹ FFFS 2013:9. <http://www.fi.se/Regler/FIs-forfattningar/Samtliga-forfattningar/20139/>

Risken för att kunderna inte får vad de har rätt till kan bli som tydligast i svårare ekonomiska tider för företaget. När det blir svårare för företaget att få pengarna att räcka till ökar riskerna för att vissa grupper, till exempel vissa åldersgrupper eller de som valt en speciell produkt, gynnas på bekostnad av andra. Företaget kan även komma till en punkt där utbetalda tilläggsbelopp, på grund av tidigare uppkommen återbäring, måste reduceras eller till och med upphöra i syfte att klara de utfästa försäkringsbeloppen för framtidens pensionärer.

Krav om ökad tydlighet

I förra årets rapport om konsumentskyddet på finansmarknaden efterlyste FI ett utökat mandat att reglera hanteringen av överskott och återbäring till kunderna. I dag gäller att försäkringstagare har rätt till det överskott som försäkringen har bidragit till, den så kallade kontributionsprincipen. Denna lagregel lämnar dock stort utrymme för tolkningar. FI kommer att ställa krav på företagen att de ska informera hur de tillämpar regeln. Utifrån detta kommer FI att göra uppföljningar och kräva in förklaringar från företagen om hur de anser att de uppfyller lagkravet. FI kan också komma att precisera sin syn på kontributionsprincipen.

FI efterfrågade också en tydligare information från företagen i hur överskott uppkommer och fördelas mellan de olika spararna under försäkringens hela löptid. Informationen borde bland annat innehålla uppgifter om hur uppkomna underskott ska finansieras och i vilka situationer justeringar av försäkringens värde kan behöva göras. Detta har även lyfts i andra sammanhang, bland annat i FI:s remissvar²⁰ till utredningen för införandet av Solvens 2²¹, men då några framsteg hittills inte har noterats kvarstår förslaget om utökat mandat och uppmaningen till företagen om en förbättrad information.

INLÅNING UTAN INSÄTTNINGSGARANTI

Till följd av det låga ränteläget kan alternativ till bankernas sparkonton vara lockande för många konsumenter. En sådan sparform är den som erbjuds av inlåningsföretag. Dessa företag erbjuder traditionellt högre räntor än bankerna. Skyddet för konsumenterna är dock inte detsamma. Även om inlåningsföretag tydligt måste informera om att insättningar inte omfattas av den statliga insättningsgarantin, riskerar konsumenter att vilseledas att tro att den registrering hos FI som företagen ska ha innebär att företagen står under tillsyn.

Det ställs inte heller samma krav på finansiell styrka på inlåningsföretagen som på bankerna. Det krav på eget kapital som inlåningsföretagen måste ha är inte relaterad till de risker som företagets verksamheter medför. Eftersom inlåningsföretag inte står under tillsyn får FI inte heller övervaka och ingripa mot ekonomiskt osunda verksamheter. Att spara hos ett inlåningsföretag bör därför ses som en relativt riskfylld placering.

20 FI Dnr 11–11457. <http://www.fi.se/Regler/Remissvar/Svenska-forslag/Listan/Yttrande-over-Solvens-2-utredningens-betankande/>

21 SOU 2011:68

Konkursen i Fundior Finans och Försäkring AB

Fundior Finans och Försäkring AB marknadsförde sig som ett företag som erbjöd mycket förmånliga inlåningsräntor som ofta uppgick till 10 procent. Under perioden juni 2011 till november 2012 var företaget registrerat för inlåningsverksamhet i enlighet med lagen 2004:299 om inlåningsverksamhet, vilket innebar att Fundior inte omfattades av insättningsgarantin och att de maximalt kunde låna in 50 000 kronor per konsument. Pengarna som konsumenterna satte in användes till stor del för att investera i fastigheter.

Fundior avregistrerade sig på egen begäran som inlåningsföretag den 26 november 2012 och hade då drygt 1 900 inlåningskunder. Företaget hamnade på obestånd och en företagsrekonstruktion inleddes där förhoppningen var att kunna sälja av fastigheter för att betala tillbaka åtminstone hälften av pengarna till spararna. Men rekonstruktionen avbröts av tingsrätten då skulderna fortsatte att växa samtidigt som det var svårt att sälja fastigheterna. Företaget överklagade tingsrättens beslut men Svea Hovrätt har beslutat att inte ta upp fallet.

I dag är företaget i konkurs och det är oklart vad spararna eventuellt kan få tillbaka av sitt insatta kapital.

Inlåningsföretagen bör stå under tillsyn

År 2011 lyfte FI i en skrivelse till regeringen att endast företag som har tillstånd som bank eller kreditmarknadsbolag ska få ta emot inlåning från konsumenterna.²² Behovet tydliggjordes ytterligare i och med Fundior Finans och Försäkrings konkurs. FI anser därför att för produkter som liknar traditionella bankprodukter som sparkonton, bör konsumenterna kunna förvänta sig samma skydd hos alla aktörer. Det skulle innebära skärpta krav på kapital, rapportering och tillsyn för företag som tar emot inlåning. Därmed skulle konsumenternas insättningar skyddas av den statliga insättningsgarantin.

Crowdfunding

Crowdfunding (gräsrotsfinansiering) är ett relativt nytt fenomen på den svenska marknaden som kan bedrivas på flera olika sätt där aktie- och lånebaserad crowdfunding tillhör de vanligaste. Generellt för båda typerna är att ett företag vänder sig till allmänheten genom en plattform, i form av en webbsida, för att samla in pengar till ett specifikt projekt.

Aktiebaserad crowdfunding har under de senaste åren vuxit fram som en alternativ finansieringskälla för små och medelstora företag. Detta kan ske genom att allmänheten erbjuds att investera i en aktie. Det finns i dag ingen specifik reglering i Sverige eller inom EU av aktiebaserad crowdfunding.

Crowdfunding kan vara ett relevant alternativ för små, oetablerade företag att få tillgång till kapital. Samtidigt kan konsumenterna lockas av placeringar med möjlighet till högre avkastning. Det finns dock en rad risker kopplade till crowdfunding så som investeringsbedrägeri, ofullständig information till konsumenterna och så kallade operativa risker för plattformen. Det senare kan till exempel handla om risken för att plattformen på grund av tekniska problem upphör att fungera. Det är också viktigt att komma ihåg att det ofta inte finns säkerheter för investeringen och att avkastningen som erbjuds konsumenten därmed helt kan utebli.

²² Se FI Tillsynsrapport 2011, Erfarenheter av tillsyn och regelutveckling. <http://www.fi.se/Tillsyn/Rapporter/Listan/Tillsynsrapport-2011/>

Vid lånebaserad crowdfunding sker insamlingen i form av ett lån. Detta kallas ofta för peer-to-peer lending och kan rikta sig mot såväl konsumenter som till företag. Konsumenter kan således låna till andra konsumenter eller företag, ofta mot en ränta. Vid peer-to-peer lending har FI bedömt att om företaget bakom plattformen tar emot medel för vidareförmedling av lånet krävs ett tillstånd från FI för att tillhandahålla betaltjänster. Om endast förmedling till konsumenter utan att medel tas emot sker krävs i stället tillstånd som konsumentkreditinstitut.

Såväl Esmå som Eba har under hösten 2014 kartlagt vilken i dag gällande EU-lagstiftning som kan vara aktuell att tillämpa på crowdfunding-plattformar. Beroende på hur verksamheten med crowdfunding drivs kan olika lagar och krav komma att tillämpas. Eba har vidare bedömt att de risker som verksamheten innebär inte hanteras inom ramen för befintliga regelverk. I dag finns ännu inga plattformar för crowdfunding i Sverige som fått tillstånd från FI och som därmed står under tillsyn.

KOMPLEXA PRODUKTER

Det finns i dag ett stort utbud av komplexa sparprodukter. Riskerna i dessa produkter är ofta av flera olika typer och svåra att förstå och bedöma. I de mest riskfyllda produkterna kan sannolikheten för förlust vara betydande, i vissa fall 50–75 procent. Komplexa produkter är också förknippade med en komplicerad avgiftsstruktur som, tillsammans med ersättningar till rådgivaren, gör det svårt för konsumenten att förstå vad produkten kostar.

Dessutom kan komplexa produkter innefatta derivat och vara svåra att värdera. De kan också ha betydande risker kopplade till sig då garantier eller kapitalskydd kan försvinna. Konsumenter kan också drabbas av extra avgifter om den komplexa produkten säljs i förtid. Exempel på komplexa produkter är värdepapper med säkerhet i tillgångar, konvertibler eller efterställda värdepapper, certifikat, CFD-kontrakt, kreditlänkade obligationer, onoterade värdepapper eller strukturerade produkter.

Villkorade konvertibla obligationer, cocos

Villkorade konvertibla obligationer (contingent convertibles), så kallade cocos, är en typ av komplex produkt med risker som kan vara mycket svåra att förstå. I grunden är de obligationer som under vissa förutbestämda händelser kan skrivas ned, det vill säga förlora hela eller delar av sitt värde, eller omvandlas till aktier.

Det finns indikationer på att utbudet av cocos och marknadsföring av dem mot konsumenter kommer att öka. En av orsakerna är de nya reglerna om kapitaltäckning som kräver att bankerna måste ha en viss mängd och en viss typ av kapital. Cocos utgör en typ av "kapital" som enligt reglerna kan täcka förluster. Syftet med reglerna är bland annat att privata investerare ska bidra med kapital till banker i svåra tider, vilket är positivt. Men som en konsekvens ökar också risken för investerare. Dessutom kan den här typen av produkter se lockande ut när räntenivåerna är låga.

I Storbritannien har den finansiella tillsynsmyndigheten (FCA) begränsat distributionen av cocos till konsumenter, eftersom den ansåg att det kan vara mycket svårt att bedöma produktens risker och pris och att produkten

därmed inte är lämplig för vanliga sparare.²³ Det är dock fortfarande tillåtet att distribuera cocos till professionella investerare och konsumenter med viss förmögenhet.

Esma gick i juli 2014 ut med ett uttalande för att tydliggöra och uppmärksamma företagen på riskerna med cocos. Skälet var att cocos innebär särskilda risker för konsumenter, som kan ha problem att fullt ut förstå och bedöma riskerna.²⁴

FI anser att det behöver säkerställas att konsumenten har den kunskap och erfarenhet som krävs för att investera i finansiella instrument. Mot den bakgrunden är det svårt att föreställa sig att cocos kan vara en lämplig produkt för någon konsument.

Faktablad för paketerade försäkrings- och investeringsprodukter

I december 2014 publicerades den nya EU-förordningen om faktablad till konsumenter för paketerade försäkrings- och investeringsprodukter.²⁵ I detta innefattas bland annat strukturerade produkter, derivat, alternativa investeringsfonder till privatpersoner, privata pensionsprodukter och vissa livförsäkringar. Även fonder kommer om några år att inkluderas.

Dessa produkter ska nu få ett gemensamt faktablad på maximalt tre sidor som bland annat innehåller en beskrivning av produktens kostnad och risknivå. Det innebär att kostnaderna ska presenteras på ett enhetligt sätt i både procent och i den nationella valutan samtidigt som riskerna beskrivs på ett likartat sätt. Därmed väntas det bli lättare för konsumenter att jämföra olika typer av produkter.

Förordningen ska börja tillämpas från och med den 31 december 2016. Nu pågår ett arbete på EU-nivå med att fastställa bland annat hur kostnader och risker ska redovisas.

Dessutom väntas arbetet som pågår i Eba, Esma och Eiopa med att ta fram ett nytt regelverk för företagens produktgodkännandeprocess medföra att produkter med tveksamma egenskaper inte når marknaden.

SNABBLÅN SKAPAR RISK FÖR SKULDFÄLLA

Snabblån tas ofta av hushåll med jämförelsevis svag ekonomi som inte har möjlighet att lösa en trängd ekonomisk situation på annat sätt. Men att ta ett snabblån är ofta en kortsiktig lösning som kan bli väldigt kostsam om konsumenten inte förmår att betala tillbaka lånet och kan resultera i att skulden hamnar hos Kronofogdemyndigheten (KFM). Detta kan leda till en ond cirkel som tvingar konsumenten att ta nya lån för att kunna betala tillbaka de gamla vilket i sin tur skapar en risk för över-skuldsättning.

För den enskilde handlar det om svåröverblickbara konsekvenser eftersom förekomsten av betalningsanmärkningar kan kontrolleras vid till exempel anställningar, ansökningar om bolån och tecknande av hyreskontrakt. Den enskilde, som i stunden kanske inte förstår konsekvenserna av att låna, riskerar att hamna i en skuldfälla som kan vara svår att komma ur.

23 Begränsningen infördes den 1 oktober 2014 och kommer att gälla fram till den 1 oktober 2015, då FCA kommer med uppdaterade regler kring detta. För mer information se: <http://www.fca.org.uk/news/fca-restricts-distribution-of-cocos-to-retail-investors>

24 2014/944/EU, JC/2014/062

25 2014/1286/EU

Sedan några år tillbaka hamnar allt fler konsumenter hos KFM. Enligt den senaste statistiken uppgick antalet ansökningar avseende obetalda snabblån till 49 192 under 2013 och till 56 641 under 2014, en ökning på 15 procent. Detta är den högsta siffran sedan snabblånen lanserades i Sverige 2006.²⁶

Snabblån är ofta på förhållandevis låga belopp. Det innebär att företaget som lämnar krediten har relativt stor sannolikhet att förr eller senare genom inkassoåtgärder via KFM få tillbaka det som lånats ut. Några aktörer tjänar också pengar på avgifter som tas ut i samband med att krediter som inte kan betalas i tid förlängs.

Nya regler för snabblåneföretagen

Från och med juli 2014 gäller nya regler för de företag som lämnar och förmedlar krediter till konsumenter.²⁷ Reglerna innebär att företagen måste ansöka om tillstånd hos FI och därmed står under tillsyn. Det innebär att FI kan ställa krav på företagen. KOV har tillsyn över företagens kreditprövningar och har sedan den 1 april 2014 möjlighet att ta ut en sanktionsavgift eller stoppa kreditgivning för företag om de inte följer reglerna kring kreditprövningar.

I och med de nya reglerna ska företagen en gång i kvartalet rapportera uppgifter till FI bland annat om den totala utestående kreditvolymen och hur mycket som har beviljats och förmedlats. Företagen ska också rapportera antalet oreglerade fordringar, antalet ansökningar om betalningsföreläggande hos KFM och kreditförluster. Denna information kommer göra det möjligt för FI att följa utvecklingen på snabblånemarknaden.

Företagen hade fram till årsskiftet på sig att ansöka om tillstånd hos FI. I april 2015 hade 13 företag fått tillstånd, varav sex inte själva ger ut lån utan endast agerar som förmedlare.²⁸

Regeringen har tillsatt en statlig utredning för att se över hur marknaden för konsumentkrediter kan bli mer ansvarsfull. Syftet är att stärka konsumentskyddet och minska risken för att konsumentkrediter leder till överskuldssättning. Utredningen ska bland annat titta på möjligheterna för att införa både ett räntetak och ett kostnadstak. Även möjligheterna att förlänga lån ska ses över samt om ett skriftlighetskrav vid ingående av kreditavtal ska införas. Uppdraget ska redovisas senast den 30 september 2016.

26 http://kronofogden.se/download/18.73c55da914b3fa1855a163e/1423493128606/snabblan_rapport_helar_150209.pdf

27 Lagen (2014:275) om viss verksamhet med konsumentkrediter, och Finansinspektionens föreskrifter och allmänna råd (FFFS 2014:8) om viss verksamhet med konsumentkrediter. <http://www.fi.se/Regler/FI-forfattningar/Samtliga-forfattningar/20148/>

28 I april 2015 hade 96 ansökningar inkommit om tillstånd.

Ordlista

I största mån har Pensionstermer för konsumenter använts som utgångspunkt för ordlistan.

Aktieindexobligation En av de vanligaste formerna av strukturerade produkter. Produkten består av en nollkupongsobligation och en derivatdel. Derivatdelen är en eller flera optioner vars värde är knutna till en eller flera underliggande tillgångar, till exempel aktier. Löptiden är ofta tre–fem år och därefter får investeraren obligationens nominella belopp och den eventuella avkastning som optionerna ger.

Aktiv risk (tracking error) Standardavvikelsen för skillnaden mellan fondens avkastning och avkastningen på jämförelseindex

Active share (aktiv andel) Ett mått på hur fondens innehav avviker från jämförelseindex. Om active share är 0 har fonden exakt samma innehav och portföljvikter som index och om active share är 100 har fonden inga innehav som finns med i index

Amorteringstid Den tid inom vilken kunden ska ha återbetalat sitt lån. Amorteringstiden för ett bottenlån är oftast längre än för topplån och blancholån. För ett bottenlån har låntagaren dessutom ofta möjligheten att välja amorteringsfrihet.

Belåningsgrad En procentsats som beskriver hur stor del av bostadens marknadsvärde som är belånat. Om bostadens marknadsvärde minskar stiger belåningsgraden, givet att lånet hålls konstant.

Blancholån Ett lån som beviljas utan någon säkerhet eller borgen. Bankerna tar ofta ut en högre ränta för blancholån än för lån som tas med en säkerhet, till exempel topp- och bottenlån.

Bolånetak Bolånetaket trädde i kraft den 1 oktober 2010 genom FI:s allmänna råd FFFS 2010:2. I dessa råd anges att lån med bostad som pant inte får överstiga 85 procent av bostadens marknadsvärde.

Certifikat Börsnoterade värdepapper kopplade till en underliggande tillgång som exempelvis en aktie, ett aktieindex, en råvara, ett råvaruindex eller ett valutapar.

CFD-kontrakt Ett kontrakt om att utväxla prisdifferensen mellan öppnings- och stängningspris i ett underliggande instrument på den dag kontraktet avslutas.

Cocos Obligationer som under vissa förutbestämda händelser kan skrivas ned, det vill säga förlora hela eller delar av sitt värde, eller omvandlas till aktier.

Crowdfunding (gräsrotsfinansiering) En metod för att finansiera projekt eller idéer genom att vända sig till ett stort antal, ofta mindre, investerare.

Derivatinstrument Finansiella kontrakt som är kopplade till händelser eller förutsättningar vid en specifik tidpunkt eller tidsperiod i framtiden. Värdet på ett derivatinstrument är kopplat till värdet på underliggande tillgång. Derivat omfördelar risk och kan därför användas både för att öka eller minska investerarnas riskexponering. Exempel på derivatinstrument är optioner, terminer och swappar.

Efterlevandeskydd Ett samlingsnamn för olika typer av skydd som ger ekonomisk ersättning till efterlevande vid dödsfall. Om ett efterlevandeskydd köps blir ålderspension oftast lägre.

Europeiska bankmyndigheten (Eba) Den myndighet som ansvarar för regleringen av banker inom EU.

Europeiska försäkrings- och tjänstepensionsmyndigheten (Eiopa) Den myndighet som ansvarar för reglering av försäkringar inom EU.

Europeiska värdepappers- och marknadsmyndigheten (Esma) Den myndighet som ansvarar för regleringen av värdepappersmarknaden inom EU.

Finansiella marknader Ett samlingsnamn för marknader där finansiella instrument handlas. De fyra viktigaste marknaderna är valutamarknaden, räntemarknaden, aktiemarknaden och derivatmarknaden.

Finansinspektionens allmänna råd och föreskrifter (FFFS) Regler som kompletterar de lagar och förordningar som i grunden styr finansiell verksamhet. Föreskrifter är bindande medan allmänna råd fungerar som vägledning.

Företagsobligation Värdepapper som ges ut av ett företag i syfte att låna pengar. Löptiden är minst ett år.

Handelsplats Marknad för handel med finansiella instrument, exempelvis värdepappersföretag som organiserar handel, börser eller handelsplattformar. Kallas också marknadsplats.

Indexförvaltning Även kallad passiv förvaltning. Portföljförvaltning där den egna portföljen har samma sammansättning som ett valt index i syfte att uppnå samma avkastning som indexet.

Jämförelseindex Visar den sammantagna värdeutvecklingen för de innehav som ingår i index. Syftet är att ge en representativ bild av utvecklingen på en viss marknad eller bransch

Kontributionsprincipen Lagprincip som anger att fördelning av återbäring i största möjliga utsträckning ska baseras på de enskilda försäkringstagarnas bidrag till bolagets samlade överskott.

Kreditlänkande obligationer Har ett kreditberoende skydd/risk som knyts till breda index som innehåller referensbolag vilka ger ut högavkastande företagsobligationer

Listränta Den utlåningsränta som kreditinstitut marknadsför sig med.

Löpande provision En återkommande provision som ofta beräknas som en procentsats på inbetalda premier eller förvaltad kapital

Löptid Tidsperiod som återstår till utbetalning av en skuld eller förfall för en obligation.

Mifid 2 (Markets in Financial Instruments Directive 2) Reviderat EU-direktiv om marknader för finansiella instrument. Innehåller bland annat bestämmelser värdepappersbolagens och handelsplatsernas verksamhet.

Obligation Räntebärande värdepapper som kan ges ut av stater, kommuner, kreditmarknadsföretag, hypoteksbolag och större företag. De har en löptid på minst ett år och dess nominella belopp återbetalas när löptiden har gått ut. Under tiden får innehavaren oftast utbetalningar i form av räntor. Obligationer som ges ut av företag kallas företagsobligationer och är ett alternativ till finansiering genom till exempel banklån.

Premie Det belopp som betalas in till försäkringen. Premien kan fördelas mellan sparandet och olika försäkringsskydd.

Premiefrielseförsäkring Ett tillägg till försäkringen som innebär att försäkringsbolaget betalar premierna vid långvarig sjukskrivning.

Priips (Package Retail and Insurance-based Investment Products) Paketade och försäkringsbaserade investeringsprodukter.

Räntebindningstid Den period under vilken räntan på ett lån är bunden. För statsskuldväxlar och de flesta statsobligationer är räntebindningstiden lika med lånens resterande löptid.

Solvens Innebär att försäkringsbolag har en ekonomisk buffert i form av tillräckligt kapital för att kunna göra sina utbetalningar. Hur stor buffert som krävs styrs av lagar och regler.

Strukturerad insättning Tidsbundna insättningar vars avkastning ofta består av en fast ränta och en eventuell tilläggsränta. Tilläggsräntan utbetalas, om den i förväg avtalade underliggande tillgången utvecklas gynnsamt under insättningstiden. Den underliggande tillgången kan till exempel vara börsaktier.

Strukturerad produkt Finansiella instrument vars avkastning helt eller delvis är beroende av utvecklingen i flera andra finansiella instrument eller tillgångar. Består ofta av en obligation i kombination med ett derivat, till exempel en option. Exempel på strukturerade produkter är aktieindexobligationer eller råvaruobligationer.

Up front-provision Det företag som lämnar rådgivningen får ersättning för hela löptiden direkt när konsumenten köper produkten, oavsett hur längre konsumenten i praktiken väljer att behålla produkten.

Återbäringskapital Den (positiva) skillnaden mellan försäkringens verkliga värde och det garanterade värdet. Återbäringskapitalet är ett riskkapital i försäkringsbolaget eftersom det kan återtas om avkastningen på tillgångarna är låg.

Finansinspektionen
Box 7821, 103 97 Stockholm
Besöksadress Brunnsgatan 3
Telefon 08-787 80 00
Fax 08-24 13 35
finansinspektionen@fi.se

www.fi.se